

Pokorný, Milan

Za hranice žánrů

Slavica litteraria. 2008, vol. 11, iss. 1, pp. 139-141

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103385>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

hľadá „to“ nové vo feminizme, či dokonca jeho novosť ako taká, ale naznačuje sa tak vlastne priehlbina v čase ako aj v súvislostiach národného a „nadržadného,“ teda to, že ide o dotykové miesto vymedzené javom „czynnik gendrowy“.

Záverčnú časť zborníka zaobstaral v súlade s prirodzenosťou geografického rozdelenia geografického priestoru Obszar południowosłowiański a v ňom príspevky o juhoslovanskej a postjuhoslovanskej literatúre (Svetlana Slapšaková), o srbskej literatúre (Ivana Živančevićová-Sekerušová, Stanislava Kosticová), o bosianskej literatúre (Nedžad Ibrahimović) a bulharskej literatúre (Dimitar Kamburov a Katerina Kolosowa). Táto časť zaujme v zborníku aj tým, že ide o pracovné stretnutie sa s pohybom v kultúrach a literatúrach, ktoré si uvedomujú svoju dynamiku na veľmi dramatickom podloží neliterárnej skutočnosti aj po roku 1989, no i to, že tradícia ich národnej kultúry, spoločenských noriem ostáva i dnes voči východnejším, severnejším a západnejším slovanským partnerom aj v probléme feminizmu a rodového chápania spoločnosti a jej kultúry, či kultúry ňou tvorenej, predsa o čosi svojráznejšia, uzavretejšia a odolnejšia či až vzdorovitá voči podstatným zmenám.

Predpoklad, ktorý naznačila v úvodnom slove vedecká redaktorka zborníka, že pôjde v sústreďných príspevkoch o podnetný aj hodnotiaci literárnovedný diskurz s vyznačenými národnými diferenciáciami – pars pro toto na podloží poznávania i prítomnosti feminizmu vo vede a umení – navyše, že bude najrozličnejších odtieňov, aké sprevádzajú napätia politické, spoločenské a kultúrne v diferencovanom vývine Európy za posledných sto rokov, stalo sa neoceniteľným prínosom pre tých, ktorí budú so zborníkom *Feminizm* pracovať, alebo ho ďalej vo svojom výskume rozvíjať.

Viera Žemberová

ZA HRANICE ŽÁNROŮ

Ivo Pospíšil: *Střední Evropa a Slované*. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2006, 246 s.

Jiří Gazda – Ivo Pospíšil: *Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech*. Masarykova univerzita, Brno 2007, 146 s.

Jedním z paradoxů současného vědeckého diskursu je ironické zpředměnění ideálu „panglosie“, svobodného mnohohlasu suverénních kritických soudů bez předběžné apriorní hierarchizace. Představa svobodného přístupu k informacím a jejich interpretacím, existující jako ideál prakticky v celých dějinách evropské civilizace, došla svého naplnění teprve v posledních desetiletích, avšak zároveň s tím vyvstaly nové problémy, vyplývající ze samé podstaty moderního pojetí vědecké činnosti. Prostor odborné komunikace je deformován genetickou vadou, zakotvenou v samotné podstatě vědecké práce. V komunikačním aktu není rovnoměrně zastoupena složka impulsu a recepce a důsledkem je nezřídka míjení vzájemně izolovaných promluv, jež postrádají adresáta. Tento nezamýšlený, leč reálně existující jev je navíc podporován rychlými proměnami prostředí, v němž se odborná debata odehrává. Jejich projevem ve slavistice je změna poměru mezi tradičně chápanými filologickými disciplínami a obory, dříve považovanými z hlediska slavistiky za pomocné. Vývojová tektonika tak stojí proti síle setrvačnosti a důsledkem je narůstající napětí, pociťované v konkrétních projevech jako symptom krize. Nalézt východiska z této situace předpokládá obnovit diskurs v plně šíři toho pojmu, tedy podpořit některé (zejména receptivní) části komunikačního aktu a na tomto základě přizpůsobit cíle a metody slavistických studií reálným potřebám.

Tímto směrem se ubírá činnost Ústavu slavistiky brněnské Masarykovy univerzity, v jehož čele stojí Ivo Pospíšil. Jeho nová práce, mohou sloužit jako zpráva o metodologickém směřování jeho pracoviště i jako obecnější zamyšlení nad perspektivami oboru.

Ivo Pospíšil nabízí alternativu „panglosii“ vzájemně izolovaných hlasů v koncepci integrované žánrové typologie, jež textu přiznává atributy artefaktu zakotveného v reálném čase a prostoru, aniž by eliminovala jeho kvality imanentní estetické struktury. Napětí mezi těmito dvěma dimenzemi je tradičně zdrojem animozit jednotlivých „škol“, avšak předmět studia pojatý s vědomím kom-

plementárnosti obou rovin textu vtahuje do své valenční sféry řadu metodologicky provázaných disciplín (kulturologie, sociolingvistika, psycholingvistika, politologie, kulturní historie) a vytváří podmínky pro plnohodnotný areálový přístup k oboru jako východisko redefinice tradičně chápaného předmětu slavistiky. Nejde tu o „rozpuštění“ klasických filologických studií v protežovaných politologických a sociálněvědních disciplínách, nýbrž naopak o vytvoření svorníku, který by funkčně propojil společenské a filologické vědy. Důležitou roli přitom hraje srovnávací typologie uměleckých, publicistických a odborných textů, ale také estetických systémů tvořících umělecké směry a proudy (autor v této souvislosti odkazuje k objevené komparatistické práci D. Kšicové *Secese. Slovo a tvar* z roku 1998).

Charakteristické pro Pospíšilovu metodu je široké pojetí žánrové typologie textů, v níž je třeba pracovat nejen s novými výzvami v rámci kulturně areálového přístupu (varianty ruskojazyčné, resp. běloruskojazyčné estetické komunikace v různých oblastech jejího výskytu), ale také reagovat na vývoj postmodernistické poetiky, jež vyzvedává intertextualitu jako projev relativizace hodnotových kritérií. Jak autor opakovaně svými analýzami dokládá, intertextualitu dnes není možno studovat pouze v dílech tzv. krásné literatury. Za aktuální výzvu pokládá výzkum mechanismu estetického působení věcně relevantních textů (literatura faktu apod.), respektive žánrového prorůstání žánrů tradičně označovaných jako „fiction“ a „non fiction“. Fenomenologické východisko je v tomto pojetí nikoli nahrazováno, nýbrž doplňováno studiem funkcí. Není náhodou, že metodologická východiska integrované žánrové typologie Ivo Pospíšil shrnul v úvodu publikace, jejímž spoluautorem je člen jeho týmu v brněnském Ústavu slavistiky Jiří Gazda. Do naznačeného pojetí integrálně patří analýza textu z hlediska proměny jeho estetických i apelativních funkcí, již Gazda provádí na materiálu z nejrůznějších stylových vrstev jazyka, od esteticky příznakových textů až po projevy veřejné komunikace (Jazyková situace ruštiny v transformující se Evropě a další navazující studie, in: *Proměny*).

Koncepce integrované žánrové typologie v Pospíšilově pojetí má své výhody i svá úskalí. Výhodou je metodologická otevřenost, jež zabraňuje, aby se metodologie zvrhla v doktrinářství. Tranzitivnost jako imanentní vlastnost interdisciplinarit zajišťuje kromě jiného i flexibilitu v práci s terminologickým instrumentářem. Nevýhodou je nutnost vzdát se jistoty kótovaných souřadnic a vymezovat prostor studia s pomocí více proměnných. Naznačené metodologické východisko lze instruktivně doložit na Pospíšilově práci s pojmem střední Evropa. „Středoevropanství je definováno proti západoevropanství, resp. němectví, avšak také proti jihu a východu; současně však všechny tyto prvky v sobě nutně obsahuje. Sám se tedy skládá z toho, co jako celek neguje, proti čemu vytváří svá centra. Definuje se strukturně přesouváním důrazu na jednotlivé komponenty celku: tu postaví do svého popředí element slovanský proti silicímu pangermanismu, tu se dovolá svého středoevropanství, němectví, pražského němectví a židovství proti silicímu tlaku slovanského východu, ukazuje, že je sice také slovanský, ale současně nikoli jen slovanský, a když je i slovanský, tedy západoslovanský. Toto přesouvání, neustálé vnitřní přestavování fenoménu středoevropanství je jeho dezintegrujícím, slabým místem. Tato labilita, která působí rozkladně, je však současně jeho stabilitou: to, co není pevné a pevně stanovené, co nemá pevného tvaru teritoriálního, etnického, ideologického, co je pohyblivé a vágní, lze také jen těžko zcela a beze stopy zničit.“

Tedy polycentrismus, struktura definovaná prostřednictvím sítě integračně-diferenčních vztahů. Je to prostor střední Evropy, toto vícejazykové, vícekulturní střetávání, co vede k zrcadlovému obrácení tradičního vědeckého přístupu, a tím k získání výhody z dosavadní nevýhody. Neuchopitelnost, neukotvenost, hodnotová rozkolísanost předmětu pozornosti vybízí k předběžnému definování funkce (účelu) studia, a teprve toto účelové určení vytváří jakési „oko uragánu“ s dostředivou silou.

Co je důležité – Ivo Pospíšil nezůstává u teoretické proklamace, ale ukazuje, jak danou koncepcí naplňovat konkrétním obsahem. Ve svých úvahách nad obecnými tendencemi charakteristickými pro nadnárodní celek slovanského kulturního prostoru do analýzy literárních, publicistických a vědeckých textů integruje také další projevy estetického nebo racionálního osvobození skutečnosti, jako je film (Ruská situace a typologie literárních textů, in: *Proměny*) nebo architektura (Středoevropská dimenze a středoevropský osud v konfesionálním románu-dokumentu Oty Filipa Sedmý

životopis, in: *Střední Evropa*). V posledně citované studii nalezneme výmluvný příklad středoevropského města, které lze vnímat jako „učebnici“ uměleckých směrů a stylů od románských prvků přes gotiku, renesanci, baroko, klasicismus až k stylovým tendencím současnosti, ale zároveň jako kompaktní celek, jako drůzu toho všeho, kde jedno je neoddělitelné od druhého, podobně jako v Kafkových prózách je hrůza neoddělitelná od komična, tedy jako „emblem středoevropanství“.

Naznačená vnitřní rozpornost pojmu střední Evropa, doložená sérií analytických sond do literárního (ve smyslu produktů literární tvorby), jazykového i metatextového (teoretického, historického i filozofického) podloží „středoevropského“ kulturního substrátu, autora opravňuje vést stejným směrem rovněž úvahy o samotném pojmu národní literatura. Nezpochybňuje přitom statut relativně homogenní, autonomní jednotky, nýbrž její striktní definici vymezenou příslušností k státotvorným (národním) společnostem. Opírá se přitom mimo jiné o pozoruhodný fenomén regionální a lokální kultury, jejíž teoretická a kulturněhistorická reflexe zažívá v poslední době renesanci (Slovenská a česká literatura, globalistická regionalistika a euroregiony, in: *Střední Evropa*).

Dlouhodobá koncepční práce Ivo Pospíšila, přijímaná v mezinárodní slavistické obci s pozoruhodným zájmem, vychází sice z detailní znalosti oboru, ale zároveň inspiroje k úvahám, jejichž horizontem je perspektiva slavistiky jako modelového příkladu vědecké disciplíny nově definující své místo v rychle se měnícím světě.

Milan Pokorný

BOHATÁ ÚRODA SYNTETICKÝCH PRACÍ

Eva Stehlíková: *Antické divadlo*. Karolinum, Praha 2005.

Ljudmil Dimitrov: *Da bādeš šut v igrata na sādbata. Ruskata dramaturgija ot XIX vek. Chermenevtika na kanona*. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ochridski“, Sofija 2006.

S. D. Gurvič-Liščiner: *P. Ja. Čaadajev v ruskoj kul'ture dvuch vekov*. „Nestor-Istorija“, Sankt-Peterburg 2006.

Ruská poezie 20. století. Recepční, genologické a strukturně analytické pohledy. Sborník studií, ed. Helena Ulbrechtová a Mária Kusá. Slovanský ústav, Praha 2007.

Slovník ruskej literatury 11.-20. storočia, ed. Oľga Kovačičová. Veda, Bratislava 2007.

Hektická doba v níž žijeme směřuje stále zřetelněji ke gnómičnosti informací. Uvědomil si to i prezident Putin, když na počátku nového milénia vydal rozhodnutí o obnově vydávání encyklopedií a uvolnil na to značné finanční prostředky. Výsledkem je pokračování ve vydávání vynikající dětské encyklopedie, jejíž dvousvazkový 9. díl přibližuje názorným způsobem všem vnímatelům ruskou literaturu od středověku až do konce 20. století (*Encyklopedija dlja detej*, t. 9, red. Marija Aksenova, č. 1, Ot bylin i letopisej do klassiki 19 v. „Avanta“, Moskva 1999; č. 2, XX vek. „Avanta“, Moskva 2000). Nedávno pak začala vycházet monumentální třicetisvazková encyklopedie, z níž během prvních dvou let vyšlo již pět svazků (Boľšaja Rossijskaja enciklopedia v 30 tomach. T. I, Boľšhaja Rossijskaja enciklopedija, Moskva 2005). Je v ní i řada hesel z oblasti literární a obecně kulturní, přinášejících nejnovější pohledy např. na avantgardu či impresionismus. Obdobné tendence jsou charakteristické i pro širší středoevropský prostor. Na stole se mi tak sešla řada pozoruhodných prací mých blízkých kolegů a přátel.

Vynikající znalyně antického divadla Eva Stehlíková, jež je dovede přiblížit i vlastními překlady, navázala na své knížky o řeckém a římském divadle z počátku 90. let tentokrát formou encyklopedickou. Publikaci systémově rozdělila do tří základních oddílů. V první z nich přibližuje slovem i obrazovou dokumentací řecká a římská divadla dochovaná na území jižní Evropy a části přední Asie. Jde zřejmě o záměrný výběr, soustředěný na nejdůležitější centra antické kultury. Pro svůj periferijní význam není např. zmíněno divadlo v Pule, které je nám teritoriálně nejbližší. První část, doplněnou o reprodukce divadelních inscenací a divadelní motivy na antických vázách či nástěnných malbách, dokumentují i mapky na vnitřních přebalech knihy. Vlastní jádro publikace